

УДК 3.078.16

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.30>

## СВОБОДА *VERSUS* ОБМЕЖЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ

**Наталія Волвенко**

*Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський Державний Педагогічний Університет»,  
факультет соціальної та мовної комунікації, кафедра вітчизняної та зарубіжної історії  
пр. Науки, 72, 49045, м. Дніпро, Україна*

У статті розглянуто особливості протистояння свободи та обмеження в соціально-політичному вимірі. Висвітлено концептуальне навантаження свободи як найбільшого здобутку з людських цінностей. Визначено співвідношення понять свобода / необхідність / конформізм в історичному зрізі. Показано, що життя суспільства відбувається між двома полюсами: на одному – свобода, на іншому – обмеження. У звичайних умовах людина ніколи не користується абсолютною свободою. Самоконтроль, громадські рамки, система примусів існують за будь-яких обставин. Так само не буває абсолютного обмеження – навіть у смерті. Навіть побіжний огляд життя людини в умовах сучасності підтверджує мінливий, але аж ніяк не абсолютний характер свободи. Можна припустити, що одна з прикметних особливостей свободи в житті людини полягає у її відносності. Підкреслено, що одним із головних протиставлень життя людей і суспільства є свобода і необхідність. Це протиставлення хвилює людину принаймні з часу перших папірусів. Необхідність обов'язково присутня в житті людини і суспільства, незалежно від того, приводить вона до розширення свободи або її обмеження. Люди прагнуть свободи і схилиються перед необхідністю, яка замикає й обмежує свободу, звужуючи діапазон вибору, рішення, дій. Доведена важливість розуміння особистості не тільки як продукту раціональної схематизації, але і як якоїсь «точки поєднання свободи і відповідальності», що дає можливість осмислити цілісний універсум у новому соціально-політичному вимірі. Представлено розуміння свободи у контексті відповідальності. Продемонстровано, що розмірковувати про доцільність певної системи слід не за кількістю свобод, які вона надає, а за її здатністю забезпечити громадянам повноту і якість життя. Зроблено висновок щодо важливості збереження загальноцивілізаційних цінностей як головних досягнень лібералізму.

*Ключові слова:* свобода, лібералізм, обмеження, необхідність, конформізм, відповідальність.

Сучасні реалії політичного та соціокультурного життя роблять проблему протистояння свободи та обмеження особливо актуальною нині, оскільки серйозно впливають на процес інтелектуальної та моральної ідентифікації людини, характер і способи її існування у складному мінливому світі, відіграють визначальну роль у формуванні духовного простору, в якому реалізується загальна історія людства. Особливого звучання порушена проблема набуває у сьогоденні, де часто існує лише ілюзія свободи, спрямована на створення міфологем, що стають сурогатами істинного повноцінного життя людини.

Дослідженню різних аспектів цього питання приділено достатню увагу з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: В. Заблоцький, І. Застава, Г. Куц, Є. Мануйлов, О. Прудникова, І. Шаповалова, І. Валлерстайн, Ф. Гаєк, Дж. Грей, Дж. Локк, Л. фон Мізес, С. Нірінг, А. Сміт, Г. Сорман, Д. Харві та ін.

**Метою** статті є розгляд особливостей протистояння свободи та обмеження в соціально-політичному вимірі.

Свобода і пов'язані з нею поняття, такі як вільність, незалежність, самовизначення, були предметом суперечок та досліджень упродовж щонайменше двадцяти п'яти сто-

літь. «Свобода є чи не найбільшим здобутком серед людських цінностей і надбань; за неї впродовж тисячоліть точилася запекла боротьба. Під прапором свободи люди звершували подвиги і йшли на смерть. Слово «свобода» має надзвичайно велику кількість значень. Деякі називають свободою можливість з легкістю скинути того, хто має тиранічну владу; інші – право обирати того, кому вони повинні підкорятися; треті – право носити зброю і чинити насильство; четверті вбачають її у привілеї підкорятись особі своєї національності тощо» [1, с. 37–38]. На нашу думку, свобода – це можливість здійснити вибір, прийняти рішення та втілити його в життя самостійно, без примусу. Свобода неможлива без самовизначення, незалежно від того, йдеться про індивідуума чи соціальну групу. Лише в тому разі, якщо індивідуум чи соціальна спільність людей володіють нічим не стримуваною можливістю самовираження – фізично, емоційно, розумово, духовно – можна говорити про існування свободи. Як вважає Г. М. Куц, саме наявність індивідуальності, тобто цінність окремої особистості, її унікальності, є відправною точкою для всього ліберального дискурсу [2, с. 18]. І. В. Застава підкреслює, що вузьке тлумачення лібералізму асоціюється насамперед зі свободою людини [3, с. 222]; і саме «в ліберальному русі народилися ідеї конституціоналізму, самоврядування, просвітництва та розроблялися теоретичні основи для створення інститутів правової держави і громадянського суспільства [4, с. 126]. Австрійський економіст Фрідріх Гаск зауважує: «Індивідуалізм, що сягає корінням у християнство та античну філософію, вперше отримав повне вираження у період Ренесансу й започаткував ту цілісність, котру ми називаємо тепер західною цивілізацією. Його основною рисою є повага до особистості як такої, тобто визнання абсолютного суверенітету поглядів і нахилів людини в сфері її життєдіяльності, <...> і переконання в тому, що кожна людина повинна розвивати притаманні їй обдаровування» [5, с. 19]. Можна додати, що такою є позитивна, творча концепція.

Упродовж століть на протилежних шальках соціальних терезів розташовувались свобода та обмеження. Що ж говорить історія про причинно-наслідковий зв'язок між свободою, успіхом у боротьбі за існування, забезпеченістю та щастям? Відповідь очевидна. Соціально-політична історія – це шлях обмежень, а не свободи. «Хіба не билися найбільш блискучі уми над тим, як зробити цей світ кращим? Хіба не зі зростанням свободи, справедливості та благополуччя були пов'язані усі наші надії та сподівання? І якщо результат настільки розходиться з цілями, якщо замість свободи та процвітання на нас насунулись рабство та злидні, хіба не свідчить це про те, що у справу втрутилися темні сили, які викривили наші наміри? <...> Шлях розвитку, на який ми ступили з найбільш райдужними надіями, привів нас прямо до жахів тоталітаризму» [5, с. 16, 18]. Одну цивілізацію змінювала інша, і, набираючись сил, людське суспільство примножувало чисельні табу, не компенсуючи їх числом свобод. На ранніх циклах людського розвитку свобода відчувала себе привільно. Але зростали багатства населення, життя ставало усе складнішим та різноманітнішим, збільшувались витрати на виробництво, і разом з тим міцнішала система обмежень не лише у сфері суспільних відносин, але й у приватних справах людини. Кожна цивілізація, що досягла зрілості, збільшувала павутину заборон.

Можна припустити, що свобода є однією з причин, що зумовлюють розвиток сучасного суспільства. Разом із тим вона належить до наслідків цього процесу. На наш погляд, сама собою свобода – недосконале поняття, воно потребує конкретизації. Наприклад, коли певний вибір призводить до недостойних, аморальних, небезпечних чи згубних наслідків, свобода зникає, поступаючись місцем обмеженню. «Що ж стосується свободи, то засновники соціалізму висловлюються про неї зовсім недвозначно. Коренем усіх нещастів суспільства XIX століття вони вважали свободу думки. А предтеча сьогоденних адептів

планування – Сен-Сімон – передвіщував, що до тих, хто не буде коритися вказівкам, що передбачені його теорією планових рад, будуть ставитися, «як до худоби» [5, с. 26]. Як нам видається, свобода є засобом або інструментом для досягнення певних цілей. Цей інструмент або засіб існує остільки, оскільки він придатний для здійснення гідних цілей. В іншому разі свободу витісняє обмеження. Людські схильності, захоплення, прагнення і цілі надзвичайно різноманітні, включаючи творення і виробництво, з одного боку, і руйнування та загибель – з іншого. Свобода лише відкриває можливості дії. Вона дає шлях почуттям і думкам, пропонує вибір і можливість вирішення. Той, хто користується свободою, може прийняти рішення і визначити свої дії, не побоюючись обмеження, примусу, насильства. У цьому сенсі можна поставити знак рівності між свободою і можливістю. Англійський поет і політичний діяч Джон Мільтон підкреслює: «Хіба справедливо, щоб більшість, яка виступає проти свободи, поневолювала меншість, що готова цю свободу відстоювати? Безсумнівно, правильніше, якщо мова вже йде про примус, щоб менше число людей змусило інших зберегти свободу, яка ні для кого не є злом, ніж більший кількості, з потурання власній підступності, перетворити тих, хто лишився, у таких самих, як вони, рабів. Ті, хто не прагне ні до чого іншого, крім власної законної свободи, завжди мають право відстоювати її в міру сил, скільки б голосів не було проти» [Цит. за 5, с. 150].

Поборники свободи, які прагнуть втілити вимоги свободи в життя, стикаються з двома потужними перешкодами. Перше – необхідність, друге – конформізм.

З нашого погляду, необхідність має кілька виразів: а) дію природного закону, який не може бути нічим іншим, а тільки тим, що він є, – природною причинністю або фізичним примусом, народженим природою; б) все, чого неможливо уникнути, неминуче; в) примус або невблаганна сила обставин, яку створила людина, наприклад звичаї, традиції, закони; г) моральні міркування, що роблять неминучими або обов'язковими певні дії. У будь-якому з наведених вище прикладів необхідність стримує або звужує межі вибору. Необхідність не питає, не вимагає, не благає. Вона вимагає, наказує і не терпить заперечень.

Свобода і необхідність – одне з головних протиставлень життя людей і суспільства. Це протиставлення хвилює людину принаймні з часів перших папірусів. Із цього приводу існує і відповідна термінологія: «доля», «призначення», «фатум», «павутина обставин» тощо. Необхідність обов'язково присутня в житті людини і суспільства, незалежно від того, призводить вона до розширення свободи або її обмеження. Люди прагнуть свободи і схилиються перед необхідністю, яка замикає і обмежує свободу, звужуючи діапазон вибору, рішення, дій.

Необхідність – не єдина перешкода для свободи дій. Свободу стримує і конформізм. Необхідність, якщо це стосується її надзвичайних проявів, діє час від часу. Конформізм – постійний, наполегливий, підступний ворог. Конформізм можна порівняти з гамівною сорочкою, в яку потрапляють і людина, і суспільство. Так, згідно з марксистською теорією, феномен свободи не можна осмислювати поза соціумом, який задає конкретні політичні, економічні та культурні умови для його актуалізації. Проникнення в суть розглянутого феномена вказує на відносний характер свободи, зумовлений природними і, що більш важливо, соціальними факторами, які детермінують можливості суб'єкта. З огляду на розглянуту позицію, сутність свободи полягає в реалізації творчого потенціалу «Я», що суворо відповідає соціально-економічному і політичному рівню розвитку суспільства.

Необхідність своїми витоками сягає головним чином природи. Конформізм може припускати визнання соціального гніту, підпорядкування соціальним заповідям: «Усе суспільство перетвориться на єдину установу, єдину фабрику з рівноюпрацею і рівною оплатою. <...> В країні, де єдиним роботодавцем є держава, опозиція означає повільну голодну

смерть. Старий принцип – хто не працює, той не їсть – замінюється новим: хто не підкоряється, той не їсть» [Цит. за 5, с. 94]. Необхідність диктує, конформізм підкрадається, улещує, обманує, загрожує. Більшість людей упродовж майже всього життя схиляються перед необхідністю. Власне, іншого виходу в них немає. Подобається їм це чи ні, але вони повинні зробити вибір і йти тією дорогою, на яку вказує необхідність. У дещо іншому плані їх робить своїми рабами конформізм, який являє собою світовідчуття або дію, що відповідає певним стандартам, схемам, принципам, передбачає поведінку, яка відповідає обов'язковим канонам. «Щоб <...> продемонструвати причетність до найсильнішого з політичних мотивів – прагнення свободи, соціалісти почали все частіше використовувати гасло «нової свободи». Початок соціалізму стали тлумачити як стрибок із царства необхідності в царство свободи <...> Варто звернути особливу увагу на ледь помітний зсув у значенні слова «свобода», який знадобився, щоб міркування звучали переконливо. Для великих апостолів політичної волі слово це означало свободу людини від насильства і свавілля інших людей, рятунок від пут, що не залишають індивіду жодного вибору <...>. Нова ж обіцяна свобода – це свобода від необхідності, позбавлення від пут обставин <...> Обіцянка свободи стала, безсумнівно, одним з найсильніших знарядь соціалістичної пропаганди, яке зародило в людях впевненість, що соціалізм принесе звільнення. Тим більш жорстокою буде трагедія, якщо виявиться, що обіцяний нам Шлях до свободи є в дійсності Стовбова Дорога до Рабства» [5, с. 26, 27]. Нестійкість і невпевненість, що супроводжують швидкі зміни в сучасному світі, – перші союзники конформізму, наочна пропаганда проти усіляких відхилень. До яких би аргументів не вдавалися для виправдання системи, що штовхає до конформізму, факт залишається фактом: ера науково-технічного прогресу не знає собі рівних за силою напруги, масштабами руйнування, невгамовного клопотання про майбутнє. І все ж, як підкреслює американський письменник, політичний оглядач і автор концепції громадської думки А. Волтер Ліппман, «наше покоління дізнається тепер на власному досвіді, до чого призводить відступ від свободи заради примусової організації. Розраховуючи на добробут, люди в дійсності його втрачають. По мірі посилення організованого керівництва різноманітність поступається місцем однаковості. Такою є ціна планованого суспільства і авторитарної організації людських справ» [Цит. за 5, с. 29].

Соціальний устрій – це піраміда. В її основі – багато вільних місць, проте чим ближче до вершини, тим дорожче коштує місце під сонцем, тим важче його зайняти. У соціальній піраміді, на наш погляд, свобода все ж перебуває на задньому плані. Гасла свободи втішають слух теоретиків, вони на вустах політиків, проте в житті пересічного громадянина вони відіграють незначну роль. Сьогодні, як видається, взаємини свободи й обмеження в соціальному устрої і соціальній діяльності далеко відійшли від полюса свободи, наблизившись до полюса обмеження.

Також, як ми вважаємо, свобода сама собою ще не є благом. Надмірна свобода призводить до привілеїв чи агресії. Зменшення свободи означає деспотизм і панування. В історії людства є приклади тріумфальної ходи свободи, з одного боку, і вакханалії обмежень – з іншого. Свобода може знайти під сонцем твердий ґрунт і бути найбільш корисною людині там, де вона знаходить розумну рівновагу в дисципліні, обмеженні та інших поєднаннях протилежностей.

Отже, життя суспільства відбувається між двома полюсами: на одному – свобода, на іншому – обмеження. У звичайних умовах людина ніколи не користується абсолютною свободою. Самоконтроль, громадські рамки, система примусів існують за будь-яких обставин. Так само не буває абсолютного обмеження – навіть у смерті. Навіть побіжний огляд життя людини в умовах сучасності підтверджує мінливий, але ніяк не абсолютний харак-

тер свободи. Можна припустити, що одна з прикметних особливостей свободи в житті людини полягає у її відносності. Американський соціолог Скотт Нірінг у роботі «Свобода: обіцянка та загроза» стверджує, що саме обмеження, а не свобода керує суспільством [6]. А австрійський і англійський філософ Карл Поппер вважає, що відкрите суспільство зводиться до таких критеріїв, як забезпечення повної свободи будь-якого індивіда, незалежність формування його поглядів під впливом чинних законів і звичаїв, участь усіх членів суспільства у вирішенні життєво важливих питань тощо. Але варто зазначити, що оптимістична сутність теорії відкритого суспільства, яке ґрунтується на «вірі в розум, свободу і братерство всіх людей» [7, с. 123], викривається, втім, самим К. Поппером у заклик «іти вперед у невідоме, сумнівне і ненадійне майбутнє, користуючись розумом, яким ми наділені з тим, щоб планувати якнайкраще заради безпеки і свободи» [7, с. 244]. К. Поппер, намагаючись уникнути крайнощів абсолютного детермінізму й абсолютної випадковості, знаходить «серединний шлях»: у його контексті свобода – не просто випадок, а тонке поєднання якогось селективного регулювання, обмежувального стандарту, що виключає жорсткий контроль. Поєднання свободи, контролю і «гнучкого управління» є, на думку філософа, позбавленням від крайнощів детермінізму й індетермінізму, який все ж таки не стверджує існування подій без першопричин, а передбачає елемент імовірності.

Сучасне суспільство охоплено глибокою системною кризою, що знайшло відображення в парадигмі постмодернізму, в контексті якого нівелюються колишні духовні константи. Людина перебуває в стані розгубленості, внутрішнього хаосу, оскільки навколишній світ перестав бути рідним затишним будинком. Навпаки, ми відчуваємо себе «закинутими» в чуже, байдуже до наших страхів середовище, в якому приречені на абсолютну самотність, на свободу вибору. Як відзначали Ж.-П. Сартр, свобода стає для людей тяжким випробуванням, пов'язаним із тягарем відповідальності, нести який хочуть лише одиниці [8]. Розуміння свободи як відповідальності веде до відмови від неї, тяжінню суспільства до крайнощів – анархізму або тоталітаризму, які однаково викривляють сутність даного феномена і спотворюють природу самої людини, покликаної до вільної творчої самореалізації. Вихід із цього стану можливий на основі іншого культурного середовища зі створеними ним якісно новими базовими цінностями, серед яких особливе місце буде належати людині як смислоутворюючому центру. У зв'язку з цим Є. М. Мануйлов і О. В. Прудникова підкреслюють, що «у сучасних умовах проблема свободи постає все глобальніше. Разом з тим не всі проблеми свободи особистості вирішені в Україні і в усьому світі, оскільки це одне з найважчих завдань. Свобода не є вседозволеність, вона нерозривно пов'язана з відповідальністю, оскільки особистість несе відповідальність перед суспільством за законом, прийнятим суспільством» [1, с. 37]. Також І. В. Шаповалова зазначає, що на перший погляд про свободу складається враження як про своєрідний шматок глини, одержавши який можна мати будь-яку фігуру, образ відповідно до сучасних велінь душі чи уявлень. Насправді ж свобода виникає й утверджується у світі в дещо незримому, але чітко означеному образі права: у формі правопорядку, передусім відповідальності, дозволів та заборон [8, с. 252]. Французький мислитель Е. Левінас також веде мову про відповідальність, яка «не впливає зі свободи», а передує їй <...>, найважча й найсуттєвіша людська відповідальність є саме такою: по-людські, згідно з власним сумлінням, ми не можемо не відчувати себе відповідальними не просто за свої власні рішення і вчинки, але й за своїх близьких. <...> Людська близькість і є цариною такої відповідальності, що не відсилає до моєї свободи, “відповідальності за те, що я не вчинив – за біль та помилки інших” <...> Цілком очевидно, що в умовах віртуалізації людської комунікації втрачається така царина, а отже, і нівелюється поняття відповідальності» [Цит. за 1, с. 39]. Безумовно, людська свобода

має надприродну підставу, але її ноуменальність являє собою вираз суто людського виміру буття, який сполучений із відповідальністю. Нам важливо розуміння особистості не тільки як продукту раціональної схематизації, але і як якоїсь «точки поєднання свободи і відповідальності», що дає можливість осмислити цілісний універсум у новому соціально-політичному вимірі.

Таким чином, оскільки свободу на шальках терезів завжди врівноважує гиря обмеження, не може бути й мови про абсолютну або повну свободу. Процес збалансування в наш час зайшов дуже далеко. Оскільки жоден уряд не може втримати владу, не забезпечивши або не зберігши підтримку населення, законодавці і закон повинні пристосовувати світогляд своїх громадян до мінливої політичної та економічної обстановки. «Досить було зачекати деякий час, щоб пересвідчитись, що пост-біполярний світ зовсім не лібералізується наскрізь, що геополітичні імперативи, локальні війни і екстремізм, релігійний фундаменталізм і спалахи геноциду – усе це віддаляє ліберальні обрії, обмежує масштаби і вплив ліберальної політики навіть у розвинених ліберальних країнах» [9, с. 29]. Так, як зазначає М. В. Здорик, під час «сучасного етапу розвитку ліберальної думки вже зрозуміло, що лібералізм не є єдиним варіантом розвитку людської цивілізації (або «Не існує якоїсь жорсткої моделі ліберальної демократії» [10, с. 115]. «Але досягнення лібералізму – у поширенні таких загально-цивілізаційних цінностей, як демократія і свобода. Лібералізм, безумовно, виходить з людського виміру політики. Лібералізм сприяв розвитку громадянського суспільства і правової держави, правової культури і правосвідомості, політичної теорії і політичної мови» [4, с. 126–127]; «на зрілій стадії розвитку демократія перетворюється на «політичний режим з добре розвиненими і міцно захищеними особистими та груповими свободами» [10, с. 115].

Отже, будь-яку соціальну систему визначає її здатність до виживання і прогресу. Розмірковувати про доцільність певної системи слід, на нашу думку, не за кількістю свобод, які вона надає, а за її здатністю забезпечити громадянам повноту і якість життя. Така система ставить перед собою мету зберегти і поліпшити природні і соціальні ресурси, надати людям більше сприятливих можливостей для зростання, використовувати досягнення держави на благо все більшої кількості людей. Така програма не повинна розглядати свободу як самоціль. Водночас вона повинна подбати про наявність свободи, пов'язаної із завданнями побудови якісного громадянського суспільства й управління ним.

### Список використаної літератури

1. Мануйлов Є. М., Прудникова О. В. Проблема свободи й відповідальності в соціокультурних умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2014. № 3. С. 37–43.
2. Куц Г. М. Лібералізм і демократія: перипетії співіснування. *Віче*. 2007. № 12. С. 17–20.
3. Застава І. В. Проблематика лібералізму: освітній вимір. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія»*. 2007. Вип. 15. С. 220–226.
4. Здорик М. В. Етапи еволюції ліберальної теорії: політологічний вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2007. № 785. С. 122–127.
5. Гаск Ф. Шлях до рабства / пер. з англ. С. Рачинський. Київ : Наш Формат, 2022. 208 с.
6. Nearing S. Freedom: Promise and Menace: A Critique on the Cult of Freedom. Publisher : Social Science Institute, 1961. 202 p.
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 444 с.

8. Шаповалова І. В. Свобода як необхідна умова людського буття. *Гілея : науковий вісник*. Київ : ВІР УАН, 2012. С. 252–255.
9. Заблоцький В. П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. Донецьк : Янтра, 2001. 368 с.
10. Романюк О. І. Культура суспільства в контексті переходів до демократії. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2014. № 2. С. 107–117.

## **FREEDOM VERSUS RESTRICTION: SOCIO-POLITICAL EXPLICATION**

**Nataliia Volvenko**

*Horlivka Institute of Foreign Languages, Donbas State Pedagogical University, Faculty of Social and Language Communication, Department of National and Foreign History  
Nauky Avenue, 72, 49045, Dnipro, Ukraine*

The article considers the peculiarities of the opposition of freedom and restrictions in the socio-political dimension. The conceptual load of freedom as the greatest achievement of human values is highlighted. The correlation of the concepts of freedom / necessity / conformism in the historical context is determined. It is shown that the life of society takes place between two opposites: one is freedom, the other is restrictions. Under normal circumstances, a person never enjoys absolute freedom. Self-control, social boundaries, system of coercion exist under any circumstances. Similarly, there is no absolute restriction – even in death. Even a cursory review of human life under modern conditions confirms the changing, but by no means absolute nature of freedom. It can be assumed that one of the noticeable features of freedom in human life is its relativity. An understanding of freedom in the context of responsibility is presented. It is emphasised that one of the main contrasts in the lives of individuals and society is freedom and necessity. This contrast has preoccupied people since at least the time of the first papyri. Necessity is inevitably present in the life of individuals and society, regardless of whether it leads to the expansion or restriction of freedom. People strive for freedom and bow to necessity, which restricts and limits freedom, narrowing the range of choices, decisions, and actions. The importance of understanding a personality is proved not so much as a product of rational schematization, but as a kind of "point of combination of freedom and responsibility", which makes it possible to comprehend the integral universe in a new socio-political dimension. It has been shown that the expediency of a certain system should be considered not by the number of freedoms it provides, but by its ability to provide citizens with fullness and quality of life. It is concluded that it is important to preserve general civilizational values as the main achievements of liberalism.

*Key words:* freedom, liberalism, restrictions, necessity, conformism, responsibility.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025